

OYBEK

BOLALIK

qissa va hikoyalar

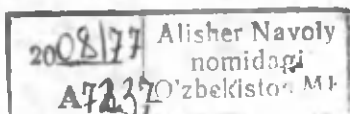
•SHARQ• NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2008

Nashrga tayyorlovchilar

MUROD IBROHIMOV

AXBOR ABROROV

10-35055
291

Oybek

**Bolalik: Qissa va hikoyalar. — T.: «Sharq»,
2008. — 30' b.**

Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek o'tgan asrimizning ulkan adiblaridandir. Uning «Alisher Navoiy», «Qutlug' qona», «Quyosh qoraymas», «Oltin vodiidan shabadalar» kabi romanlari, «Bolalik», «Nur qidirib», «Alisherning bolaligi» kabi qissalari, she'r va dostonlari — jami 19 tomlik mukammal asarlari bizga meros bo'lib qoldi. «Bolalik» qissasi bir necha bor nashr etilgan va turli avlodlarning ko'ngil mulkiga aylangan. Uni yangi asrimizning yosh avlodlari o'qir ekanlar, bundan yuz yil muqaddam bobolarining bolaligi qanday kechganligini bilib oladilar va bugungi chin ma'nodagi hurlik, mustaqillikning qadriga yetadilar.

Kitob asarlar to'plamining XI jildidan olindi.

BBK 84(5046

© «Fan» nashriyoti, 1977.

© «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2002, 2008.

Tor ko'chada, qo'shnimizning eski, shaloq eshigi oldida mening chol bobom o'z o'rtog'i — uzun soqolli, yirik jussali, kar quloq mo'ysafid bilan nimalar to'g'risidadir ezmalanib so'zlashadi. Bobom oriq, kichkina gavdasini devorga suyab, cho'q-qaygan; hassasini tizzalari orasiga qadagan. O'rtog'i esa qo'pol, eski sag'ri kavush kiygan, uzun ser-tuk oyoqlarini uzatib, oftobga yag'rinini tutgan holda, yerga yonboshlab o'tiribdi. Ko'chadan ot, arava o'tmaydi; shovqin-suron yo'q. Siyrak o'tkin-chilar albatta qo'l qovushtirib «Assalom!» deb o'tadilar. Chollardan biri yoki ikkovi birdan javob beradi: «Vaalaykum...»

Men chollarning atrofida aylanaman. Dam bobomning, dam o'rtog'ining govronday uzun hassasini «ot» qilib minaman, tuproqda hassalar chizgan izga qiziqib qarayman. Keyin bu quruq tayoqlarni taraqlatib uloqtiraman. Bobom o'siq qoshlari tagida yashiringan ko'zlarini yolg'ondaka olaytirib, ko'rsatkich barmog'i bilan po'pisa qiladi, *men*¹ has-salarni tixirlik bilan egalariga qaytaraman. Keyin bobomning tizzasini quchoqlayman, bir tutam soqolini ushlayman, og'zini ochishga qistab, tish-larini qidiraman.

— Tishing qani? — so'rayman labini cho'zib tortib.

Bobom yuqori jag'idagi qoraygan yarimta tishi-ni ko'rsatib, barmog'i bilan likillatadi, men kula-man. Zerikib do'ppimni osmonga otaman, tuproqqa «po'p» etib tushadi. Bobom noxushlanib, do'ppim-ni qoqib-suqib kiygizib qo'yadi.

— Qani, o'g'lim, kechagi cho'pchakni ayt! Juda yaxshi cho'pchak-da, — qistaydi bobomni meni.

¹ Kursivda berilgan so'z va jumlarlar asarlarning boshqa matnlaridan olib kiritildi — nashrga tayyorlovchilar.

Aytmagunimcha qo'yib yubormasligini bilamanda, yod olganim ibratli bir cho'pchakni aytib beraman. «Ofarin, ofarin!» deydi ikkovi ham qih-qih kulib. Chol meni qo'yib yubormaydi.

— Qani, endi bir afandi aytib bersin! — deydi bir ko'zini qisib bobomning o'rtog'i.

— Biladi, biladi. Qani, o'g'lim, afandining baq-qoldan moy olganini ayt, — deydi orqamni qoqib bobom.

Men jindak tixirlik qilgandan so'ng to'tiday g'ujillab beraman. Bobom quchoqlab yuzimdan o'padi. O'rtog'i soqolini selkillatib kuladi:

— Esing bajo. Ilohim mingga kir! — deydi chol.

Men yana o'yin qidiraman. Yupqa devor tagidan oqib chiqib hovuzchaga quyilayotgan suvni shapilatmoqchi bo'laman, lekin katta laganday hovuzchada yong'oqday kichik ikki-uchta og'rigan olma raqs etadi, sharsharakchaga yaqinlashib birin-ketin sho'ng'iydi. Men qiziqib, uzoq tikilaman. Olmalar «men sendan qolamanmi?» deb bir-biri bilan talashganday, galma-gal sho'ng'ishadi. Yo'q, endi sabrim tugaydi — engashib ularni olmoqchi bo'laman.

— Hoy, yiqilib ketasan, huvari! — koyinadi bobom o'rnidan bazo'r turib, qo'limdan ushlaydida, uyga olib jo'naydi. Uning qaddi juda bukilgan. Juda sekin yuradi. Har qadamda «Senga topshirdim. Tosh omon bo'lsin!» deb yolg'iz o'g'lini, qishloqdagi dadamni duo qiladi.

O'ymakor gullari bilinmaydigan darajada o'chgan, qo'sh tabaqali eski eshikka kiramiz. Ustunlari, to'sinlari yo'g'on otxonada bir ko'zi ko'r, qo'ng'ir sigirimiz pishillab yotadi. Xarida musichalar kukulashadi. Bobom meni bir tomoni otxonaga yopishgan uyiga to'ppa-to'g'ri yetaklaydi. U yoq-bu yoqni timirskilab namatning tagidan katta bir kalitni topib oladi-da, to'rdagi sandiqni ochadi. Suyunib sandiqqa ko'z tikaman. Qog'ozlardagi, talinkalardagi har xil shirinliklardan — qand, parvarda, popuk rusta va hokazolar-

dan hovuch-hovuch olib, etagimni to'ldirsam-da, yeyaversam... Yo'q, bobom ichimni tirnagan bu havasni bilganday meni sekin chetga itaradi. Atigi bir-ikki chaqmoq qand, bir-ikki dona yopishqoq popukni qo'linga tutqazadi va darrov sandiqni darang-durung qilib qulflaydi. «Buvingga ko'rsatma, uqdingmi?» deb tanbehlaydi chol.

Bu sandiqning yagona xo'jayini buvim ekanini, shirinliklarni ko'z qorachig'iday ayab saqlashini yaxshi bilaman. Shuning uchun hovliga chiqishga, akamga yo biron boshqa bolaga ko'z-ko'z qilishga o'zim ham qo'rqaman. Nimqorong'i uyda qandni qasirlatib tez-tez chaynayman. Ammo nima bo'ladi-yu, lop etib buvim kirib qoladi. Uzun bo'yli, oriq kampir katta ko'zlarini olaytiradi:

— Buvang qursin, nega muncha sani yaxshi ko'rmasa! — deb qichqiradi.

Men hovliga yuguraman, olma tagida yolg'iz o'zi tinchgina o'ynab yurgan akam — Isamuhammadga ko'z-ko'z qilaman. U juda yuvosh, shovqin-suronsiz, xarxashasiz bo'lganidan, qiziqib qaraydi-qo'yadi. Ayvonda do'ppi tikib o'tirgan onam buvimning tovushini eshitib, undan noxushlanganday qovog'ini solib, yana qatim tortaveradi. U mo'min-ma'qul kelinlardan bo'lgani uchun buvimning chizig'idan chiqmaydi, u bilan aytishmaydi.

Opam Karomat — hali paranjisiz yosh qiz — maktabdan qaytadi. Men uning mahallamizdagi maktabini — otin bibining uyini yaxshi bilaman. Bir kun opamga ergashib borganman. Ayvonda ancha qizlar — katta-kichik aralash — qator tizilib o'tirib, chuvvos bilan kitoblar o'qishardi. Otin bibi — qari, jiddiy, sersavlat xotin, qo'liga ingichka, uzun tayoqni ushlab, qizlardan ko'zlarini uzmas, qurt shimgan, saqich chaynagan qizlarni tayoq bilan asta urib, o'qishga undar edi.

Men opamning jildidan qalin kitobni — Qur'on bo'lsa kerak — olib, palapartish varaqlayman. Opam kuyunib, qo'limdan yirib olmoqchi bo'ladi. Men bermayman. Ayvonning u boshidan bu boshi-

ga olib qochaman. Og'ir kitob qo'limdan tushib ketadi, men ustiga yiqilaman. Shunda onam qo'limdan kitobni tortib olib, o'pib jildga soladi-da, baland qoziqqa osib qo'yadi. Keyin akam bilan nimanidir talashib, urishaman. Ustunga suyalib, oftobda yamoq yamab o'tirgan buvimning ko'zoy-nagini yoki angishvonasini olib qochaman. Kampir xunob bo'lib koyiydi. Men shodlanib kulaman...

* * *

Qiyom vaqti. Og'ilda sigir ma'raydi. Uni podaga yubormaydilar: bir ko'zi ko'r bo'lganidanmi podadan qaytishda shoxi bilan konkaning oynasini sindirib qo'ygan. Bobom qattiq xafa bo'lib, bir so'mmi, yarim so'mmi jarima to'lagan.

Onam baland, dudburonli oshxonada kuymalanmoqda. Men ayvonda yostiqlarni ustma-ust qalab, o'ynab o'tiribman. Buvim torgina, cho'zinchoq hovlini qirtishlab supurar edi, keyin ayvonga kelib, ikki ustun o'rtasiga qurilgan belanchakka ko'z tashlaydi-da, birdan qandaydir vahimali tovush bilan qichqiradi.

— Sho'rim qursin... Shahodat! Kell!

Onam oshxonadan yugurib keladi. Men ham belanchakka yaqinlashaman. Kasal ukam Hojining sap-sariq yuzi, g'alati ochilib qolgan ko'zi qo'rqinchli edi. Onamning rangi qum o'chgan, ko'zlaridan yosh qaynab to'kiladi. Buvim qaltiragan qo'li bilan bolaning ko'zlarini asta silaydi.

Ko'p o'tmasdan qo'ni-qo'shnilar chiqishadi. Bobom hassasiga suyanib, o'pkasini tutolmay, ho'ng-ho'ng yig'laydi. Men bo'zarib, bo'ynimni egib qolaman. Menga hamma yoq bo'm-bo'sh, har narsa sovuq tuyuladi...

* * *

Bir oqshom, kutilmagan vaqtda ko'chamizda tuyalarning baqirishi, havoni yangratgan qandaydir notanish ovozlar eshitiladi. Akam yuguradi, orqasidan men ham chopaman. Ko'chada yuk ortil-

gan tuyalar ko'p. Qing'ir-qiyshiq ko'cha ular uchun go'yo sichqonning qopqoniday bo'lganidan tiqilib qolishgan. Osilgan lablaridan har yoqqa ko'pik sachratib, boshlarini jahl bilan keskin silkitishadi, shunda bo'yinlariga osig'liq qumg'onday qo'ng'iroqlar qattiq jaranglab ketadi. Uvada kiyimli, yirik gavdali, notanish odamlar «chix-chix» deb, oldingi tuyalarni cho'ktirmoqda. Men devorga qisilib, tura qolaman. Bobom hassasini do'qillatib eshikdan chiqishi bilan so'raydi:

— Tosh omonmi?

— Xudoga shukur, Toshmat akam salomat, — javob beradi bir tuyakash.

Shunda men bularning qishloqdan, dadamning oldidan kelganini payqayman. Juda sevinaman. Hatto endi tom baravar tuyalar ham ko'zimga yoqimtoy bo'lib ko'rinadi. «Ap-ap» deb ularga tegajaklik qila boshlayman.

Tuyakashlar katta qoplardagi g'allalarni yelkalariga chapdastlik bilan olib, bizning omborga bo'shataveradilar. Bolalar, yigitchalar yig'ilishadi. Qiy-chuv... Qo'shnimiz kekirdagini cho'zib, qishloqilarni so'ka boshlaydi:

— Tuyangni tort! Devorimni qulatadi hozir...

Boshqa bir mahsido'z qo'shnimizning novcha, rangpar xalfasi bitta qopga pichoq urib yuborsa sharaqlab yerga yong'oq to'kiladi. Xalfa ham boshqa bolalar chuvvos bilan shosha-pisha tera boshlaydilar. Bobom payqab qolib, hassasi bilan o'dag'aylab, ularni quvlaydi. Keyin yerga qapishib, to'kilgan yong'oqlarni bittalab teradi. U hozir juda tetiklangandek. Hammadan, cholning tuyadan qo'rqmasligi meni qiziqtiradi. U notinch tuyalar orasida munkillab, kalovlanib bemalol yuradi...

Bir kun chol boshqa odamlarni boshlab keladi. Ular bug'doy va yong'oqlarni qoplarga soladilar-da, katta eshaklarga, kesak otsang quloq qimirlatmaydigan juda yuvosh otlarga ortib jo'naydilar. Omborxonaga kirsam bo'm-bo'sh. Cholning bu ishidan jahlim chiqadi. Nega berib yuboradi?

Tushunmayman, ayniqsa yong'ozlarga achinaman. Ayyor ko'zlarini javdiratib, ildam yo'rg'alagan sichqonlar ham meni qiziqtirmaydi. Onamga ayt-sam, kuladi:

— Bizniki emas, o'g'lim, dadangning xo'jayi-niniki.

Onamning javobi qalbimni tirnab yuboradi. Qovog'im soliq, ko'chaga chiqib ketaman.

Bu vaqtlarda yoshim to'rtidan oshmagan bo'lsa kerak...

* * *

Ko'cha bugun jonlangan. Bo'zchilar tanda yoyib, ipni ko'k bo'yoqqa bo'yaydilar, bir tomoni dag'al, qilli, g'o'laday og'ir asbobni tanda ustidan yuritib, ipni silliqalaydilar. Bo'zchilarning ko'pi qari-qartang odamlar. Sal sho'xlik qilsang: «G'ivil-lama oyoq ostida!» deb jerkishadi ular.

Men ariq labidan bir parcha loy olib «poq-poq» o'ynab o'tirsam, uyidan o'rtog'im A'zam otilib chiqadi. Ko'zlari allanechuk besaranjom. Qarasam, qo'lida bir tilim handalak. Men unga: «Shirinmi?» deb tikilaman. U havasim kelganini biladi shekilli, qo'lini orqasiga oladi-da, boshini liqillatib maq-tanadi:

— Dadamlar olib keldilar, yana bor. Ah, shirin...

Men loyni otaman. Yugurib Mirahmad otaning uyiga kiraman. Supuriqsiz qarovsiz qolgan keng hovlida juda baland, beo'xshov eski paxsa devorli xonaning kichkina, shaloq darchasi oldida bobom o'rtog'i bilan gaplashib o'tiribdi. Men pinjiga tiqi-laman:

— Buva, handalak...

Chol quloq solgisi kelmaydi, hassasining uchi bilan yerni urib, gapiradi:

— Bilaman, bilaman, Musulmonqulning odami edi u, shaytonga dars berardi...

— Balli, esingizda ekan... — eski do'ppili boshi-

ni og'ir chayqab, so'zini davom ettiradi Mirahmad ota: — Ana shu oqpadarga qamti kelib qolsam bo'ladimi! U otda, men yayov. Qo'limda shashpar... O'ziyam devday baquvvat, zug'umli yigit edi-da...

Men chollarning gapiga beixtiyor berilaman. Dam bobomga, dam uning o'rtog'iga tikilaman. Ular allaqanday xonlar, beklar, qo'rg'onlar, urushlar to'g'risida so'zlashadi. Allakimlar qandaydir katta darvozalarni berkitib qo'ygan, kimlardir shaharga suv bermagan, bog'dorlar qaylargadir qochib ketgani uchun bog'larda mevalar pishib, sasibchirib ketgan. Bu gaplar menga ertakdan ham qiziq tuyuladi. Nihoyat chollar jim bo'lishadi, go'yo yoshliklarini sog'inganday, boshlarini quyi solishadi.

Men bobomning qo'lidan tortaman:

— Handalak...

— Tek tur, huvari. Hali pishgani yo'q... — deydi bobom.

Men yana qistayman. Qo'lidan astoydil torta-man. Mirahmad ota meni aldamoq uchun govronday hassasini qo'ldan qo'lga chaqqon olib, xirillagan ovoz bilan qandaydir qiziq ashula aytib beradi. Yo'q, menga kor qilmaydi. Axiri, bobom o'rtog'iga deydi:

— Nima qilamiz? Bola. Bolaning ko'ngli poshsho...

Bu gapning ma'nosiga tushunaman. Chunki men o'z tilagimni unga qabul qildirsam, u har vaqt atrofdagilarga yoki o'z-o'ziga shunday deb qo'yardi.

Bizning uydan tor ko'cha bo'ylab yuz qadamcha yurilsa, tosh terilgan katta ko'chaga — «Oqmachit» mahallasiga chiqiladi. Bu yerda uchta do'kon bor: biri qassoblik, ikkisi baqqollik. Musa baqqolning do'koni ko'zimga har vaqt quruq ko'rinadi. U faqat sabzi, piyoz, un, kerosin sotadi. Ammo muloyim, shirin so'z, sersoqol keksa Sobir baqqolda esa pashshalardan qoraygan shoda-shoda teshik-kulcha, «ot non»lardan, qurtlagan jiyda va tur-

shaklardan tortib, to toshko'mir, quruq beda, «makka sano»gacha har narsa topiladi.

Biz shu do'konga boramiz. Sobir baqqol ohangdor mayin ovoz bilan: «Barakalla, azamatcha, buvalari to'ylarini ko'rsin», deb meni erkalab qo'yadi.

Bobom qalashib yotgan handalaklardan bitta kichkinasini oladi-da, hidlab qo'linga tutqizadi, keyin bahosini so'raydi. Baqqol bir nima deydi. Bobom o'siq qoshlarini chimirib, bir qaraydi-da, uzun, keng oq surp ko'ylagining cho'ntagidan bir necha chaqa chiqaradi, har birini ko'ziga yaqin tutib, obdan tikilib, baqqolning oldiga tashlaydi. Sobir baqqol boshini chayqaydi.

— Bo'lmaydi, otajon, picha qo'shing, — deydi.

— Bas. Bahosi yaxshi bo'ldi, — deydi bobom jerkib, uyga buriladi. Sobir baqqol orqadan yana astoydil qichqiradi:

— Dadaqo'zi ota, bir nima qo'shmasangiz bo'lmaydi!

Bobom unga qiyo boqmaydi. Tor ko'chaga kirgach, o'z-o'zicha gapirib ketadi: «Insof bilan sotda. Og'zingga siqqanicha aytaverasanmi!» Keyin mendan ham ranjiydi: «Tentak, sabrni bilmaysan. Bozordan kattasini olib kelardim».

Men handalakni qo'ltiqlaganimcha shamolday yuguraman. Ayvonda do'ppimi, jiyakmi tikib o'tirgan onamdan pichoq so'rayman. Akam ham, bir chekkada nimanidir o'zicha chatib-tikib o'tirgan opam ham sevinishadi. Mana, chol ham asta kirib keladi.

— Qimmatga oldim. Bozorga tushardimu, lekin ko'nmadi o'g'ling, — deydi u onamga. — Bolaning ko'ngli tilla... Omon bo'lsin, orqamda qolsin. Bu tentakni juda yaxshi ko'raman.

Shundan keyin chol har ikki-uch kunda eshikdan terlab-pishib kiradi, qo'ynidan kattaligi piyoladay «yo'l-yo'l» handalakni chiqarib beradi, keyin onamgami, buvimgami bozorning g'ovur-g'uvuridan shikoyat qiladi...

Onam menga qizil, oq yo'lli tikdan uzungina, kenggina yangi ko'ylak kiydiradi ham eskigina paranjisini yopinib, akamning qo'liga kichkina tugunchakni beradi. Biz buvimning (ona tomondan) uyiga ketamiz. Bu — juda yaqin. Bizga yondosh mahalla — Quyi Oqmachitda. Hatto onam ham ba'zi vaqtlarda yaxtak yopinib, besh-o'n qo'shni uylari osha tomma-tom ham borib keladi.

Sobir baqqolning do'koniga bir zum ag'rayaman: eski, pachoq qo'l tarozisini o'ynagim keladi. Keyin pastak kursichada mudrab o'tirgan yum-yumaloq, sep-semiz Niyoz qassobga ham qarab qo'yaman. Atrofida g'uv-g'uv uchgan arilardan qo'rqmaganiga hayron qolaman.

Tanish eshikka hammadan ilgari yuguraman-da, to'ppa-to'g'ri do'konxonaga kiraman. Kichkina, siniq ko'zli deraza tagida beti yeyilib silliqlangan qalin «to'nka» — kunda yonida charm kesib o'tirgan bobom — yumaloq boshli, keng yuzli, toza, oq soqolli, to'la, sersavlat chol — qalin lablarini jo'rntaga qavartirib: «Bo'b-bo'b-bo'b... Aylanay shirintoydan», deydi. Tog'alarim — Egamberdi va Rahimberdi — meni bir-bir quchoqlab, ishga beriladilar. Issiqda tor do'konxonada ishdan zerikib, diqqi-nafas bo'lgan xalfa va shogirdlar hazillasha boshlaydilar: biri boshimdan do'ppimni shunday chaqqonlik bilan yulib oladiki, qayga yashirganini bilmay qolaman. Boshqa biri orqada mushuksimon «pix» deb meni cho'chitmoqchi bo'ladi. Bobom hammasiga o'qraygan ko'zlarini tikib baqiradi:

— Enalaring qiladimi ishni, badbaxtlar?!

Uning tovushidan quloqlar yorilguday bo'ladi. Hazilkashlarning nafasi ichiga tushadi. Men «chamanda gul» do'ppimni issiqdan yap-yalang'och bo'lib olgan oriq, rangpar, qarimsiq yuzli xalfaning tizzasi orasidan yulib olaman-da, ivirsiq do'konxonada titina boshlayman: shonlar, qoliplarni taraqlatib, goh u tokchaga, goh bu tokchaga teraman. Tayyor bo'lgan bachkana mahsilarni

taxlayman, ba'zilarini oyoqlarimga o'lchab ko'raman. Bobom peshin namoziga ketgach, darrov uning o'rniga o'tiraman. Xuddi bobom kabi jiddiyat va qunt bilan ishga kirishmoqchi bo'laman: chol o'tkir gazanlarni mendan yashirib ketgan ekan. Kichkina, o'tmas gazan bilan charmlarni ho'llab, kunda ustiga qo'yib, ko'va bilan urib tekislashni juda sevaman.

Mahalla machitining minorasidan bobomning baland, toza yangragan ovozi eshitiladi (u muazzin edi).

— Buvam! — deyman birdan qichqirib.

— Minoradan tusholmay qoldi buvang. Tushirib qo'y! — deydi cho'tir xalfa.

Jahlim chiqadi, lekin indamasdan, ko'vani kundaga uraveraman. Quloqlari bitgan shekilli, ko'vani qo'limdan tortib olishadi. Men ichkari hovliga kiraman. Ayvonda buvim — Hurmat bibi bilan onam choy ichib har vaqtdagiday, gaplashib o'tirishibdi. Buvim yumshoq semiz qo'llari bilan boshimni silab, odaticha, peshonamdan o'pib qo'yadi.

Ayvonning piromonidagi indan mo'ltayib qaragan bir juft musicha bolasiga ko'zim tushgan hamon o'rnimdan sapchiyman. Ularni pastga tushirmoq uchun uzun yog'och qidirar ekanman, buvim astoydil koyiydi meni:

— Ha, shumtaka, onasi qarg'aydi. Musicha aziz qush, — deydi-da keyin, qushchalarni yutmoq uchun shift orasida ilon paydo bo'lganini, ularga achinib, kunduzlari ikki ko'zi shiftda, kechalari uxlamasdan poylab chiqqanligini so'zlaydi. Haqiqatan kampir jonli maxluqqa zarracha ozor yetkazishdan qo'rqardi. Qurt-qumursqa, kapalak, qo'ng'iz — hammasini himoya qilardi.

Men quloq solmayman. Nima qilib bo'lsa ham musichalarning payiga tushaman. Lekin endi onam meni qarg'ay boshlaydi. Uning kichkinagina, etsiz, lekin iliq yuziga qarab, sal haddimdan oshsam meni tutib olib urmoqqa tayyor ekanini payqayman-da, ilojsiz qolaman.

* * *

Ertalab choy ichamiz. Onam, opam, akam, bobom, buvim va men — hammamiz ayvonda, dasturxon atrofida davra qurganmiz. Bobom to'rdam, men uning pinjida o'tiraman. Pastda, samovarning yonida onam choy quyib ulgurmaydi. Choy va non chakkaga tekkan! Na qand, na turshak! Men jizzali va piyozli nonlarni juda yoqtiraman, ammo bunday lazzatli nonlarni buvim ahyon-ahyonda yopadi.

Birpasda bobomning yelkasiga osilib olaman, quloqlarini ushlayman, burushiq yuzlarini silayman.

— Hoy, qo'y bolam, tek o'tir! Choyni to'kdingku, xumpar! — deydi bobom koyinib.

Bobom munkillagan qariya odam. Qoshlari o'siq, siyrak soqoli oppoq. Burushiq qo'llarida tomirlar qavargan, yirik barmoqlari qadoqli, oriqligidan gavdasi cho'kkan, yelkasi chiqqan.

— Jim o'tir deyman, sho'xlinging qursin! — qarg'aydi onam.

— Sho'x-da ayni g'ayratga kirgan! — mening yonimni oladi bobom.

Buvimning butun gapi faqat tirikchilikdan. Uning gapida maqollar, turli ajoyib iboralar ustma-ust quyilib kelaveradi. U novchadan kelgan, baquvat, pishiq, lekin cho'pday oriq. Bobomga o'xshash munkillagan emas, tirikkina kampir, hassa tutmaydi. U hech tinmaydi: non yopadi, o'choqqa olov yoqadi, hovlini qirtishlab supuradi, namatlarni yoqadi.

Har kuni ertalab dasturxon ustida o'tirganimizda katta ko'k it eshikdan asta kirib keladi. U ayvonga juda yaqin kelmasdan, nariroqda — hamisha bir joyda to'xtaydi va orqa oyoqlarida turib, mo'ltillagan ko'zlari bilan menga tikiladi. Bu qorovulning iti. Kelishgan, gavdali, zo'r it, odatda shunday tentib yuradi.

O'rnimdan turib: «Ma, ma, Ko'ktoy» deb nonni ko'rsataman va non bilan aldab turib, tokchadan

sekin gugurtni olaman. Niyatimni payqagan it tura qochadi. U gugurtdan juda qo'rqadi. Orqasidan nonni otaman, yugurib qaytadi-da, nonni olib, g'izillaganicha chiqib ketadi. Hammamiz kulgidan qotib qolamiz.

— Bo'yning cho'zilmagur, — deydi kampir, — nonni otding-a, uvol... Itga xudoyim suyakni chiqargan.

Opam qoziqdan jildini olib bo'yniga osadi-da, maktabiga jo'naydi. Akam shoyi qiyiqni hafsala bilan taxlab, yaxtak ustidan beliga bog'lar ekan, amakimning o'g'li Qodir shoshilib eshikdan kelib kiradi.

— Tez yur, Isavoy, kechikamiz, — deydi akamni qistab. Qayergadir bormoqchilar.

Men har vaqtdagiday ularga ergashib, xarxasha qilaman.

— Ko'r bo'lib ketmagur! — ranjiydi onam. — Zig'irdaysan, o'zingdan kattalarga ergashasan, bular uzoqqa ketyapti.

Bobom inqillab, bazo'r o'rnidan turadi:

— Qani yur, bolam, ko'chaga chiqamiz, — deydi devorga suyangan jing'il hassasini olib.

Men o'ynab o'tirgan gugurt cho'plarini nari-beri qutichaga solib tokchaga tashlayman-da, bobomning oldiga tushib yuguraman.

Yelkasi chiqiq, munkillagan qari bobom hassasini do'qillatib, bitta-bitta bosib boradi. Egniga surp yaxtak ustidan eskigina chopon, boshiga sarg'aygan tamiya kiygan. Yalang oyoqlarida qo'pol, pishiq kavush.

— Qayoqqa boramiz, buva, Mirahmad buvaning oldigami? Yaxshi ko'raman-da o'rtog'ingizni, — deyman bobomning oldida pildirab.

— Ha, xumpar, bilasan o'zing, — javob beradi bobom kulimsirab.

— Tez-tez yuring-e, buva, muncha imillaysiz, — deyman to'xtab.

Bobom qotib kuladi-da oppoq soqollarini silab deydi:

— Qanday qilay, bolam, qarib qoldim, misoli bir quruq daraxtman-da...

Ko'chadan ozgina yurgandan so'ng, tor, egri jin ko'chaga qayrilamiz. Qiyshaygan eski eshikni sekin ochamiz-da, Mirahmad boboning keng hovlisiga kiramiz.

Chol yirik gavdali, peshonasi keng, soqollari qalin, ustida bo'z yaxtak, eskigina chopon; devorga suyanib, go'yo uxlaganday ko'zlari yumuq sokin o'tiribdi.

— Ha, o'tiribsizmi oftobda miriqib? — deydi bobom miyig'ida kulib va hassasini devorga suyaydi.

— E, kel-kel, zerikib o'tiribman. Hech kim yo'q, Mirmahmud bo'lsa dalada, kampir rahmatlikdan ajraganimdan beri ahvol shu, yolg'iz qoziq bo'lib o'tirganim-o'tirgan, — deydi oyoqlarini uqalab, keyin surilib, eskigina ko'rpachadan bobomga joy beradi.

Chol butun umri sipoh — jangchi bo'lgan. Uning yirik novcha gavdasi, hanuz qirg'iydek ko'z qarashlari yoshlikdan jasur, polvon kishi bo'lganidan ishorat beradi. Farg'ona vodiysida, Chimkent, Turkiston, Sayram atrofi sahrolarida sipohlik qilib ko'p kezgan. Ruslar kelgandan so'nggina tentirashlarga barham berilgan.

Almisoqdan qolgan ko'hna uyning to'kilib turgan ayvonida ikki chol — qadim do'stlar, odatdagi-day bitmas-tuganmas suhbatlarga kirishib ketadi. Men darrov ayvon oldida oftobda mudrab yotgan zanjirband it oldiga yaqinlashaman. It ko'zlarini yalqovgina asta ochib, bir irillaydi. Men cho'chib o'zimni ikki qadam orqaga tashlayman. U juda zo'r, eshakday katta targ'il it. Men astagina yana yaqin boraman va cho'qqayib, «ma-ma-ma» deyman tegajaklik bilan qo'limni uzatib. It indamaydi, ammo shu on dumiga qo'ngan bir pashshani chaynamoqchi bo'lib, g'ijinib dumini qayta-qayta tishlaydi, keyin butini ko'tarib qashinadi. Men astoydil tegajaklik qila boshlayman. U birdan gurillagan

baland ovozi bilan vovullab yuboradi. Cho'chib yana o'zimni orqaga tashlayman.

— E, tegma, it yomon, — deydi bobom meni chaqirib.

Chollar nimanidir gaplashib o'tiradilar. Men bobom oldida birpasgina o'tiraman-da, yana zeri-kib hovli yuziga tushaman.

Cholning yolg'iz, bitta-yu bitta ko'r tovug'i bor. Tuxum qiladimi, qilmaydimi — bilmayman, lekin oriqqina, qari, yuvosh tovuq. Kesak otib, quvlay boshlayman.

— Bas, bas, tegma, uvol-ku, axir, — qichqiradi bobom ranjigan ohangda.

Men chollar oldidan asta o'tib uyning ichiga suqilaman. Nimqorong'i xona ichi bo'm-bo'sh, hech vaqo yo'q. Taxmonda eski bir sandiq, burchakda cheti siniq zil xumcha. Yerda bir parcha eski namat ustida kir ko'rpacha bilan bir yostiq xolos. Yog'och qoziqda kir chopon osig'liq. Uyning to'rida, shipiga yaqin baland yog'och dor, unda ham eskigina olacha paxtalik. Tokchada uchta-to'rtta sopol piyola, qalin, og'ir sopol tovoqlar, besh-olti qo'pol-qo'pol yog'och qoshiq. Bular cholning ko'p, xilma-xil hunarlaridan dalolat. Xonaning har bir burchagi, har bir tokchasini timirskilab yuraman-da, birdan shipda eski qinga tiqilgan qadim zamonning katta bir qilichi osig'liq turganiga ko'zim tushadi, yuragim hapriqib ketadi. O'ymakor yog'och eshikli pastak darchaga yugurib chiqaman, yuqoriga osilaman. Bo'yim yetmaganidan xunob bo'lib, darchadan cholga qichqiraman:

— Buva, qilichni olib bering! — yalinaman sabr-sizlanib.

Mirahmad chol jahli chiqib bir xo'mrayadi, keyin yumshab, kulimsirab, muloyim ohangda:

— Ey, o'g'lim, qilich shipga osig'liq, g'alva qilma, — deydi yo'talib va uzoq yoshligini tasavvur etganday bir lahza xayolga beriladi, keyin so'zida davom etadi. — Lekin bir zamonlar xo'p

qilichbozlik qilganmiz. Tulpor otlarni osmonga sapchitib, qilich solardik. E-e, bu qilich ham endi menday kekxa. Esiz-esiz, o'tdi-ketdi yoshlik, yulduz oqqanday oqdi-ketdi.

— Jon ota, bir ushlab ko'ray, — yalinaman yig'lamsirab. Bobom meni aldab-suldab chaqiradi-da yoniga o'tqizadi.

— O'tir, o'g'lim, o'tir, qilich nima degan gap. Endi qilichbozlik yaroq zamoni o'tib ketdi. O'qi, o'g'lim, ulg'ayib, mulla bo'li — deydi orqamni qoqib. — Qani boshlang, do'stim, Farg'onada Ma'dalixon taxtdan tushirilganini so'zlang. Musavoy eshitsin, bir yaxshilab hikoya qiling, — deydi bobom o'rtog'iga qarab.

— Qani bo'lmasa, tingla, o'g'ilcha, — deydi chol va yo'talib, tarixni boshlaydi.

Es-es bilaman, tushdagiday qiziq voqealar, ajoyib sarguzashtlar chol xotirasidan buloqday quyilib ketadi. Farg'ona janjlari, Buxoro g'azovoti. Qo'qon va Xorazm talonlari... keyin ruslarning kelishi. Hikoyaga men berilib quloq solaman, jim tinglayman. Chol hammasini birma-bir eslab, uzoq so'zlaydi. Xotiralar ko'p. Bular hanuz g'ira-shira esimda.

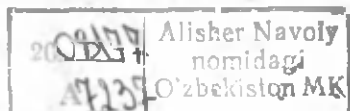
— O'tdi-ketdi umr, ey-voh, bevafo dunyo! — deydi chol va yo'talib, xayol og'ushida yana uzoq sukut etadi. — Yurgan daryo, o'tirgan bo'yra, deydilar. Quturgan bir daryo edik, mana ko'ribsizki, bo'yra bo'lib qolibmiz, — deydi chol xo'rsinib.

Bobom va chol endi har xil hazil-huzil gaplarga o'tishadi, to'yib ezmalanishadi, men ularning hazillarini tinglashni ham sevaman.

Peshin vaqti yaqinlashganda asta uyga jo'naymiz.

* * *

Ayvonda buvim bilan pochcham o'tirishibdi. Dasturxon yozilgan, qand-qurs joyida, samovar shaqirlab qaynab turibdi.

Pochcham ellikdan oshgan, novcha, kasalmand, rangpar. Tishlari tushgan, soqollari oqargan, yuzi burushiq, xunukkina kishi. Ustida uzun yaxtak, boshida beso'naqay o'ralgan katta qo'pol salla, oyoqlarida churuk mahsi. Doimo eng avval uning shu churuk mahsilariga ko'zim tushadi, bugun ham yalt etib avval uning oyoqlariga qarayman va o'sha churuk saxtiyon mahsini ko'raman. Hayron qolaman, nahotki hech yangi mahsi olmasa?

Pochcham Labzakda turadi. U so'kfurushlik qiladi. So'kchilik g'oyat og'ir va iflos ish. Ehtimol shuning uchundir, pochcham boyoqish hamisha kir va horg'in yuradi. Oilasi juda katta. Birinchi xotini — katta ammam o'lgan, keyin kichik ammamga uylangan. Uning ancha-muncha mayda bolalari bor.

Bobom eshikdan kirishi bilan:

— Keling, keling, omonmisiz? — deydi va pochcham bilan ko'rishib, sihat-omonlik so'raydida, to'nini qoziqqa osib, to'rga o'tiradi. — Baybay, kun isib ketipti, — deydi chordana qurib.

Bobom darrov pochchamning ishlaridan, narxnavodan surishtira boshlaydi. Pochcham har vaqtdagiday so'kfurushlikdan, tirikchilikning mashaqqatlaridan, hayotning og'irligidan shikoyatomuz so'zlay boshlaydi. Men pochchamning og'ziga jimgina qarab o'tiraman. Ayniqsa uning o'siq qoshlarini, sertomir bo'ynining qaltirashini, tomog'idan choyning qult-qult o'tishi va chirik tishlari orasida qandning kusurlashini tomosha qilaman. Pochchamni juda tez unutamani, dasturxondagi qand, parvarda va turli mevalar ko'zimni oladi. Patnisni tiq-tiq etib, chetini chertib qo'yaman, lekin qo'l uzatishga buvimdan qo'rqaman. Buvim ham mening bezovtalanganimni darrov seza qoladi.

— Muncha g'ivirlaysan, jim o'tir, o'ynab kel-sang bo'lmaydimi! — deb turtib qo'yadi.

— O'zim... Parvardani sanayapman ichimda, — deyman izza bo'lib.

Bobom qotib kuladi:

— Ol, ol, huvari, — deydi bobom parvardani ko'rsatib.

Buvim bir oq qand va bir parvardani uzatadi:

— Bor, ket, yo'qol, ko'chaga jo'na, yeganing hamisha shirinlik, issig'ing oshmaganiga hayronman, — deydi noxush ohangda.

— Sandiqning kaliti o'zingizda-ku, qachondan beri bermaysiz, toshday qattiqsiz, — deyman buvimga qandni kusurlatib.

Samovar yonida choy qo'yib o'tirgan oyim lablarini tishlab, eshikka ishora qiladi, men g'izilab ko'chaga yuguraman.

* * *

Oqshom. Oyoqlarim yalang, ustimda yangi chit ko'ylak, boshimda eskigina do'ppi, mahallada yuraman. Bizning mahalla — Govkush. Govjum ko'cha, katta-kichik har xil yoshdagi bolalar juda ko'p. Hammamiz o'yinda. O'yinning ham xillari ko'p, kattalar oshiq, chillak o'ynaydi, biz — kichiklar tol kesib, ot qilib minamiz-da, tor ko'chaning changini burqiratib chopamiz, charchashni bilmaymiz. Tol otni bezashda o'rtoqlarimdan qolishmaslikka tirishaman, o'zimcha turli popuklar, shokilalar yopishtiraman. Bolalardan birortasi tegsami, hayiqmay yoqalashib ketaveraman.

To'satdan, lop etib, Xumsondan otam kelib qoladi. Otam otdan tushgan hamon men uni quchoqlab yopishaman.

— O'g'lim, omonmisan? — deydi otam meni quchoqlab, keyin otni yetaklaganicha hovliga kiradi-da, egardan xurjunni oladi. Sevinishib yugurgan buvim va bobom bilan ko'rishib, ayvonga o'tiradi.

Oyim, uzoqda turganicha «assalom» deydi va samovarga yopisha ketadi. Opam bilan Isa akam ham, otam kelganini eshitib, darrov allaqaydan yetib keladilar.

Otamning qovog'i soliq, indamasdan nos chekib o'tiradi, gapirmaydi. Men ham, mum tishlaganday sukutda, bobom yoniga tiqilib o'tiraman.

— Nima bo'ldi, gapir, qalay yumushlaring? — so'raydi og'ir sukutdan keyin bobom.

Dadam, Toshmuhammad, baland bo'yli, sariqdan kelgan, soqol-mo'ylovi qora, ust-boshi qo'polgina kishi. U bobomga javob bermaydi. Yana anchagina jim o'tirgandan keyin nosvoyini tupurib tashlaydi-da, qisqagina qilib to'ng javob beradi:

— Uch kun bo'ldi — do'konga o'g'ri tushdi, qolgan mollarni nari-beri sotdim-da, do'konni tashlab, Xumsondan ketdim. Ish shunday rasvo...

Hamma jim, qotib qoladi. Uzoq sukutdan so'ng birdan bobomning fig'oni falakka chiqib ketadi, u jahl ustida to'lqinlanib gapiradi:

— Xumson ham rasvo bo'ldi degin, ha, axir odamlari insofli edi-ku?!

— Xumsonning xalqi yaxshi, lekin o'g'rilar borda, — deydi otam kalta qilib.

Bobom g'oyat xafa, boshini quyi solib o'tiradi.

— Toleyimiz qursin! — ho'ngrab yig'laydi buvim.

Onam asta, tovushsiz yig'laydi, faqat yuzlaridan oqib tushgan ko'z yoshlari go'yo bizning yuraklardan sirqiganday, akam, opam va men goh otamga, goh onamga tikilib, qayg'u og'ushida jim qotib o'tiramiz.

Bobom bir so'z qotmasdan o'rnidan qo'zg'aladi. Yelkasiga g'am yuki cho'kkanday, gavdasini bazo'r ko'taradi va har kundagidan bukchayganroq holda asta yurib, machitga — xufton namoziga jo'naydi.

Endi buvimning fig'oni to'g'oni buzilgan daryoday ko'pira boshlaganda otam darrov kesib tashlaydi:

— Bas-bas, bo'ldi endi, xudodan ko'r, — deydi jahl bilan, keyin sal yumshoqroq ohangda: — Tirikchilikni bir amallab o'tkazarmiz, xafa bo'lma, daladan ovqat topiladi, — deydi kaftiga nos to'kib.

Onam yig'lab yurib samovar olib keladi, das-turxonda non burdalanadi. Hammamiz jim, so'zsiz, ishtahasiz choy ichamiz.

* * *

Ertasiga har kungidan ham vaqtlik choyga o'tiramiz. Dadam to'rda, xafaligidanmi dasturxon-ga qo'l urmaydi, og'zida nos, boshi quyi egilgan, jim. Men dadamga zehn solib, termilib o'tiraman. Soqoli siyrak, yuziga ajin tusha boshlagan, ko'zlari yirik. U har vaqt shunday, nos chekib, xayolga berilib, uzoq o'tirishni yaxshi ko'radi.

Bobom choyni katta-katta ho'playdi, gapiradi, o'zi xafa bo'lsa-da, dadamga nasihat qilishga tirishadi.

Dadam ha demay, be demay, bir nuqtaga qarab o'tiradi.

— Bas, o'tgan ishga salavot, unut, — deydi bobom yo'talib. — Harakat qil. Toji aka kuni kecha Yangibozordan keldi, oldiga chiqib maslahat so'ra. Keyin Yangibozorga bor, qozoqlar odobli, shafqatli, toza xalq.

— Tirikchilik dardidaman, mening ishim albat-ta, cho'lda tentirash, — to'ng'illaydi dadam va nosni chekib bo'ladi-da, achchiq choydan ichadi, keyin indamay ko'chaga chiqib ketadi.

Bobom uzoq o'tirgandan so'ng: «Uh!» deb og'ir xo'rsinadi, hassasini do'qillatib, asta qadam bilan ko'chaga jo'naydi. Karomat opam ham noxush holda jildini qoziqdan olib, bo'yniga osadi, kitobining yoniga yarimta nonni tiqishtiradi-da, maktabga ketadi. Demak, bugun tushda «nonxo'rak»ka uyga kelmas ekan, deb o'ylayman ichimda. U juda dono qiz, Navoiy, Mashrab, Hofizlarni mayin, yoqimli ovozi bilan, chiroyli ohang berib, juda ravon o'qiydi. Men uning pinjida jim quloq solib uzoq tinglashni yaxshi ko'raman. Isa akam ham Oqmachitdagi maktabga qatnaydi. U juda yuvosh, bo'shgina bola, bugun jimgina maktabiga jo'nadi.

Onam boyoqish bugun nihoyat xafa. U o'rta bo'yli, oriqqina, rang-boshi durustgina, mehnat-kash xotin. Uy ishidan jindek bo'sh vaqti bo'lsa

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**